

ПОЛЬСЬКИЙ ІМЕННИК М. ТЕРНОПОЛЯ XIX ст. (ОДИНИЧНІ ІМЕНА)

У статті проаналізовано склад одиничних польських чоловічих та жіночих особових імен м. Тернополя XIX століття, почерпнутих з актових записів та журналів видачі свідоцтв про народження архіву міського відділу реєстрації актів цивільного стану Тернопільського міського управління юстиції; здійснено їх аналіз.

Ключові слова: жіночі імена, іменник, одиничне ім'я, особове ім'я, чоловічі імена.

Нина Свистун. ПОЛЬСКИЙ ИМЕННИК Г. ТЕРНОПОЛЯ XIX В. (ЕДИНИЧНЫЕ ИМЕНА)

В статье проанализирован состав единичных польских мужских и женских личных имён г. Тернополя XIX века, которые выбраны из актовых записей и журналов выдачи свидетельств о рождении архива городского отдела регистрации актов гражданского состояния Тернопольского городского управления юстиции; проведён их анализ.

Ключевые слова: женские имена, именник, единичное имя, личное имя, мужские имена.

Nina Svystun. POLISH NAMES OF TERNOPIL IN XIX CENTURIES (OWN NAMES)

Composition of own polish personal names of Ternopil in the XIX century are analyzed in the article. This information is taken from documentary records and journals issuing birth certificates of Archive City Department of Vital Records Ternopil City Department of Justice and it's analysis is done.

Key words: female names, names, own name, personal name, male names.

Етапи становлення й еволюції існування особи тісно пов'язані зі звичаями та особливостями духовної культури народу, його історією. До найактуальніших проблем українського мовознавства належить всебічне вивчення антропоніміки, зокрема збір конкретного антропонімічного матеріалу. Для об'єктивності дослідження потрібен значний часовий проміжок. В. О. Никонов стверджує, що для представлення іменника загалом «необхідне суцільне дослідження масового матеріалу» [2, с. 107].

Вагомий внесок у розвиток досліджень з антропоніміки мають праці українських учених Г. Є. Бучко, М. О. Демчук, І. М. Железняк, Р. Й. Керсти, Р. І. Осташа, С. Є. Панцьо, М. Л. Худаша, П. П. Чучки; російських В. Д. Бондалетова, С. І. Зініна, В. А. Никонова, О. В. Суперанської; білоруського вченого М. В. Бірили, молдавської М. Коснічану, болгарського С. Ілчева, польських В. Бланара, Е. Вольнич-Павловської, Т. Големб'ювської, М. Куцали, М. Малец, Т. Мілевського, Н. Мілейковської, Я. Рігера, В. Ташицького, В. Шульовської тощо.

Наша праця – одна з перших спроб виявити склад польських чоловічих та жіночих особових імен XIX століття, простежити динамічні зміни, з'ясувати склад і статистичну організацію польського іменника XIX століття.

Джерельною базою нашого дослідження стали матеріали Парафіяльного управління та римо-католицького деканату м. Тернополя та метричні книги з державного обласного архіву. Деякі метричні книги, які використовувалися для дослідження особових імен, датуються 1784–

1873, 1784–1890 pp., проте з цих джерел ми брали до уваги особові назви, починаючи тільки з XIX ст. На нашу думку, ці матеріали є цінним джерелом аналізу особових імен м. Тернополя, оскільки в них представлені чоловічі і жіночі імена, починаючи від 1800 до 1900 pp., і вони не лише констатують багатство іменника, а й засвідчують міжнародні впливи, вплив часу, традицій, церкви тощо. В обласному архіві м. Тернополя збереглися книги, які містять регулярні метричні внесення протягом сотні років.

Як відомо, у процесі історичного розвитку змінюється суспільно-економічний, політичний стан, що накладає певний відбиток і на антропоніміку, зокрема на власні імена. Одні імена можуть з'являтися, інші – зникати, в одних може збільшуватися коло вживання, в інших – звужуватися, може змінюватися і соціальний аспект вживання власних імен. «Такі явища, – зазначає М. Л. Худаш, – є звичайними атрибутами еволюції даної ділянки мовної дійсності і до якихось кардинальних зрушень у системі власних імен не приводять, а становлять важливий предмет наукового зацікавлення» [3, с. 150].

Антропонімічна система динамічна. Вона, як зауважує В. Д. Бондалетов, рухома не лише в діахронічному плані (змінюється склад імен), а й в синхронічному (імена, вживані в конкретний період життя мови, взаємопов'язані між собою) [1, с. 92]. Саме тому синхронічний та діахронічний аналізи, маючи різні предмети дослідження в межах одного об'єкта – мови або котрогось її елемента, – доповнюють один одного та дають змогу простежити і сучасний стан іменника, і його зміни в процесі історичного розвитку. Досліджуючи іменник певного регіону, доцільно виділяти в ньому синхронічні зрізи для того, щоб, по-перше, вивчити системні зв'язки структурних елементів та їх функціонування в конкретний момент життя мови і, по-друге, уявити собі історію мови шляхом зіставлення якомога більшої кількості синхронних зрізів [1].

Взявши за основу якісно-кількісний метод, запропонований В. Д. Бондалетовим, дослідники виділяють широковживані і маловживані імена. Для цього кількість носіїв кожного року (зрізу) ділиться на кількість імен. Одержане число, заокруглене до цілого, є середнім коефіцієнтом однойменності (СКО). Імена з кількістю носіїв, що дорівнює СКО і вище – широковживані, нижче СКО – маловживані. Суцільне дослідження особових імен певної території, здійснене протягом тривалого часу, уможливило виявлення діахронічних змін іменника певної території та основні тенденції, що діють при цьому.

Метричні книги дають можливість більш повно відтворити стан антропонімічної системи досліджуваного періоду та виявити багатство польського іменника того часу.

Досліджуваний матеріал у праці наводимо зі збереженням графіки видань, з яких він почерпнутий, не транслітеруємо, подаємо в оригіналі згідно з нормами, утвердженими в сучасній практиці, оскільки за цієї умови є можливість уберегтися від можливих помилок та суб'єктивної оцінки фонетичної і морфологічної структур того чи іншого особового імені, особливо в складних та незрозумілих випадках. Для виокремлення імен у деяких випадках беремо до уваги прізвище носія імені, за допомогою якого визначаємо національну належність, інколи звертаємо увагу на прізвище батька/матері, наприклад, *Anna Kuczerska, Anna Barańska* – припускаємо, що це імена поляків на підставі прізвищ на *-ski, -ska*, характерних для польської національності, хоча не заперечуємо того факту, що подібна модель прізвищ характерна і для інших слов'янських антропоніміконів, а також графічних записів: *cz* – двознак, *ń* – м'який приголосний, наявних у графіці польської літературної мови. До того ж у церковних метричних книгах трапляються вказівки на віросповідання, що теж є елементом розмежування особових назв. Зазначимо, що на склад населення нашого краю, як і всієї східної Галичини, мали великий вплив, крім природних факторів – народжуваності, смертності, і такі соціальні фактори як еміграція, переселення, колонізація галицького краю [4, с. 121–122]. Як свідчать архівні дані, за національністю мешканці нашого краю поділялися в основному на українців (тоді їх називали русинами), поляків, євреїв та німців (наприклад, 1880 р – українці становили 23,4%, поляки – 23,9%, євреї – 52,1%, інші – 0,6%, 1900 рік – українці – 28,3%, поляки – 27,1%, євреї – 44,3%, інші – 0,3%). Як бачимо, поляки становили значний відсоток.

У статті характеризуємо польські імена кожного десятиліття, починаючи з 1800 року. Такий підхід дозволив простежити стрижень стабільних імен, зміни в складі іменника, його оновлення тощо. Так, у 1800 році зафіксовано лише п'ять польських імен – *Adam, Casimir, Josephus, Vincentius* [ТОДА, ф.485, оп.1, сп.74]. Зазначимо, що імена *Josephus, Joannes* мають серед своїх носіїв і українців, і поляків. Щоб визначити, чи ім'я належить українцеві, чи полякові, беремо до уваги прізвище носія (рідше – інші ідентифікаційні компоненти). Подібне простежуємо в імені *Adalbertus*. У 1810 році – лише одне ім'я *Thomas (Том/Томек)*. У 1820 році – три імені: *Adalbertus* (у поєднанні з прізвищем *Kobyłański*), *Franciscus, Vincentius (Jarowski)*. У 1830 році – чотири імені: *Franciscus, Martinus, Thomas, Vincentius (Sobieski)*. У 1840 році – три імені: *Dominicus, Franciscus, Thomas*. У 1850 році – чотири імені: *Bronislaus, Ferdinandus, Franciscus, Vincentius (Milewicz)*. У 1860 році – п'ять імен: *Adalbertus, Franciscus, Josephus, Thadeus*. У цьому зрізі простежуємо також варіант *Jozefczyk* (ускладнений демінутивним суфіксом).

Починаючи з 1870 року і до кінця століття, кількість імен, носіями яких є поляки, поступово збільшується. Так, у 1870 р. зафіксовано 26 імен, які обслуговують чоловіків-поляків, у 1880 – 28, у 1890 – 35, у 1900 – 51 ім'я. Наскрізними іменами, які функціонували протягом усього ХІХ століття, є такі: *Йоанн, Йозеф, Том (Томас), Франциск*. Набір одиничних імен незначний – всього 40 одиниць, домінанту яких становлять імена *Josephus, Carolus, Casimirus, Franciscus*. Ім'я *Franciscus* побутує від 1820 року і в наступних зрізах. Його активність помітна у 1870 році. Серед одиничних імен хлопців-поляків функціонувало лише п'ять слов'янських композитних імен: *Boleslaus, Bronislaus, Casimir, Stanislaus*, які донині наявні в польському іменнику [5; 6; 7]. Основу ж іменника становлять церковно-християнські імена, характерні для польського населення, і запозичені імена *Adolphus, Modestus* та деякі інші. Однак вони мають незначну кількість фіксацій.

Жіночий іменник, який обслуговував польок, багатоманітний, особливо чітко це простежується у кінці століття. Так, у 1800 році зафіксовано 8 польських імен: *Agatha, Agnesa, Casimira, Dominica, Francisca, Rosalia* (записано з прізвищем *Miałkowska*), *Theresia, Vincentia* [ТОДА, ф.485, оп.1, сп.74]. Всі без винятку імена трапилися по 1 разу. У 1810 році – 3 імені: *Agnes, Francisca, Sebastiana*. У 1820 році – *Magdalenna* (2 фіксації) (записано із подовженими приголосними) і *Francisca* (1). У 1830 році зафіксовано 4 польських імені: *Magdalenna, Francisca, Josephina, Theresia*. З них іменем *Francisca* названо двох дівчаток, решта імен мають по одній фіксації. У 1840 році зафіксовано 4 польських імені: *Agnes, Helenna* (запис з двома буквами *n*), *Francisca, Josepha*. Носіями імені *Гелена* було 2 особи, імен *Йозефа* і *Франциска* по 1 особі. У 1850 році в метричних книгах зафіксовано 4 польських імені: *Agnes, Josepha, Lucia, Magdalenna*. З них *Josepha* зафіксовано двічі, а *Lucia* і *Magdalenna* по 1 разу. Іменник поповнився одним іменем, яке не траплялося раніше – *Lucia*. У 1860 році зафіксовано 4 імені, носіями яких були польки – *Agnes, Francisca, Theresia, Josepha*. Імена *Francisca* і *Josepha* зафіксовані двічі, ім'я *Theresia* – 1 раз. До того ж імена *Francisca, Theresia* можна назвати наскрізними, оскільки вони трапляються протягом усього досліджуваного періоду й активно функціонують серед імен польок.

Із 1870 року і до кінця століття кількість імен, носіями яких є польки, поступово збільшується. Так, у 1870 році зафіксовано 24 польських імені (в тому числі подвійні). Найбільш популярними в цей період виявилися імена *Josepha* (8 фіксацій), *Joanna* (7). Решта імен мають по 1-2, рідше 3 фіксації. Серед польських жіночих імен трапилися такі: *Adolphina/Adolphina* (3), *Agatha* (1), *Barbara* (2), *Bronislawa* (1), *Carolina* (2 фіксації), *Clementina* (1), *Francisca* (1), *Joanna* (2), *Ludovica* (2), *Magdalena* (1), *Petronda* (2), *Petronella* (1), *Rosalia* (1), *Eva* (1). 3-поміж них виокремлюємо одне слов'янське ім'я *Bronislawa*.

У 1880 році зафіксовано 21 польське ім'я (включаючи подвійні). Найбільш популярними виявилися *Josephina* (6 фіксацій), *Carolina* (6), *Francisca* (5), *Stanislava* (3). По 1-2, рідше 3 фіксації мають імена *Camilla* (2), *Joanna* (2), *Josephina* (1), *Juliana* (1), *Hedvigis* (3), *Ludovica*

(2), *Magdalena* (1), *Marcella* (1). У цьому році з'явилося ще одне слов'янське композитне ім'я – *Stanislava*.

У 1890 році зафіксовано 38 імен польок. Найбільш популярним іменем було ім'я *Josepha* (11 фіксацій). Решта імен не відзначаються чисельністю. Трапилися такі імена: *Agatha* (1), *Agnia* (3), *Barbara* (1), *Carolina* (4), *Dominica* (1), *Francisca* (1), *Janina* (1), *Casimira* (1), *Leonial/Leona* (2), *Leontina* (1), *Magdalena* (1), *Paulina* (3), *Petronela* (1), *Rosalia* (4). У цей період додалося ще одне слов'янське ім'я – *Casimira*.

У 1900 році зафіксовано 48 імен польських жінок. На панівних позиціях залишаються імена *Francisca* (20 фіксацій) і *Josepha* (11). Популярними іменами цього періоду можна назвати такі: *Joanna* (4 фіксації), *Philomena* (4). По 1-2 фіксації мають імена *Aloiza* (1), *Bronislava* (2), *Carolina* (1), *Casimira* (2), *Hedvigis* (1), *Leopolda* (1), *Ludovica* (1), *Miecislava* (1), *Petronela* (1), *Stanislava* (5), *Venceslava* (1).

Отже, частотністю фіксацій відзначаються імена *Francisca*, *Josepha*. Зауважимо, що автохтонно слов'янських імен небагато. Це такі антропоніми: *Bronislawa*, *Casimira*, *Miecislava*, *Stanislawa*, *Venceslava*. Такі імена у поляків функціонують і сьогодні. Серед новонароджених у 1900 р. слов'янські імена отримали 9 дівчаток. Це такі антропоніми: *Bronislava*, *Casimira*, *Stanislava*.

Загалом аналіз особових імен дозволяє зробити висновки, що польські особові імена в іменнику м. Тернополя XIX століття функціонують паралельно з українськими, проте на початку століття не вирізняються великою частотністю, лише в останні десятиліття (1870-1900 рр.) кількість їх збільшується.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ТОДА – Тернопільський обласний державний архів;

ф. – номер фонду;

оп. – номер опису;

сп. – номер справи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондалетов В. Д. Русская ономастика / В. Д. Бондалетов. – М : Просвещение, 1983. – 224 с.
2. Никонов В. А. Имя и общество / В. А. Никонов. – М. : Наука, 1974. – 278 с.
3. Худаш М. Л. З історії української антропонімії / М. Л. Худаш. – К. : Наукова думка, 1977. – 236 с.
4. Шумська В. Тернопілля в другій половині XIX – на початку XX століття / В. Шумська, І. Шумський // Тернопіль : сторінки історії. – Тернопіль, 1995. – С. 119–129.
5. Włanar V. Lingwistyczny a onomastyczny status własnego imienia // *Onomastica XXI* / Włanar V. – Wrocław etc., 1976. – S. 5–19.
6. Milewski T. Imiona osobowe jako zwierciadło kultury / T. Milewski // *Studia linguistica in honorem Thaddaci Lehr-Splawiński*. – Kraków, 1963. – S. 38–46.
7. Taszycki W. Rozprawy i studia polonistyczne // *Onomastyka* / Taszycki W. – Wrocław–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1958. – 345 s.

Стаття надійшла до редакції 29.09.2016 р.